

El català com a llengua de cultura moderna

Discurs llegit el 21 de novembre de 1983
en la sessió inaugural del curs 1983-1984

JORDI CARBONELL
Membre de la Secció Filològica

Senyores, senyors:

Fa una trentena d'anys, Carles Riba, aleshores president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, al pròleg de la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, qualificava de «noblement fol·la» l'empresa de tornar el català a la seva antiga categoria d'idioma de cultura. I afegia: «una de les més noblement folles empreses a què un poble, si es vol la minoria dirigent d'un poble, s'hagi mai llançat». Era el setembre de 1954. La llengua catalana es trobava sotmesa a una temptativa d'anorreament única, per la violència i per la definició política, en els seus més de mil anys d'existència. Potser en cap moment del segle llarg que durava, aquesta empresa no havia estat tan noble ni tan fol·la. Això era evident a tothom. I tanmateix les circumstàncies —lluminós eufemisme que permet de referir-se a l'enemic en presència seva—, les circumstàncies, dic, no li deixaven escriure-ho. Ni li deixaven explicar quins eren «els compromisos llegats pels patriarques de la Renaixença» de què Pompeu Fabra i els altres «intel·lectuals, doblats o no de polítics» havien pres consciència al començament del segle. Sí que podia afirmar que si «la

noblesa obliga, no caldria, però, oblidar que la folia segurament obliga a més». I tots enteníem què volia dir: sentíem bategar en aquests mots la nostra immensa esperança, que no venia d'un sentimentalisme individual sinó de la profunda fidelitat a una realitat, a una voluntat col·lectiva, difusa i no sempre racionalitzada, com difús i imprecís havia estat l'impuls que havia catapultat la vasta operació col·lectiva que des de l'inici del segle XIX té lloc, a batzegades, però sense perdre mai el fil, en el teixit social del nostre país. Aquest impuls que cal, de tant en tant, aturar-se a racionalitzar. Altrament arriscaríem, potser, de començar de nou, de reprendre defectes i desviacions ja superats, de jugar amb un bé que no pertany a ningú de nosaltres isoladament sinó que és patrimoni comú de moltes generacions de tot el nostre poble, i que s'ha manifestat amb un desig indefallent de supervivència. Analitzar quines han estat les constants que han caracteritzat la iniciativa dels catalans, des de fa cent cinquanta anys, respecte a aquest fet col·lectiu fonamental que és la llengua pròpia, i intentar de situar-les en el nostre context actual és l'objectiu —massa ambiciós perquè un home sol pugui exhaurir-lo— que em proposo d'afrontar avui.

La història de la llengua catalana és un *continuum*, sense solucions de continuïtat. Tanmateix en certs períodes el *continuum* s'aprima i es divideix. En una altra banda jo mateix subratllava que els llibres de comptes de l'Hospital de la Santa Creu, la institució pública que s'allotjava en aquesta mateixa casa on avui ens trobem units, es portaven en català fins l'any 1833, el mateix any de la publicació de les trobes d'Aribau. Tot al llarg del segle XVIII i a l'ample dels Països Catalans abunden les iniciatives individuals o corporatives que tenen per objectiu l'apologia, l'estudi, la millora, el conreu de la llengua pròpia —en un sentit o en un altre, la seva supervivència, una preocupació que encara avui no s'ha esvaït del tot. Ahir va fer quinze dies, l'únic diari barceloní que es publica en català es feia ressò de l'anunci de la desaparició de la nostra llengua per al començ del segle vinent i *Els Marges*, una de les revistes literàries més serioses del país, esdevenia un *best-seller* el maig de 1979 amb un estudi titulat *Una nació sense estat, un poble sense llengua?*

Joaquim Rubió i Ors deia el 1841, al pròleg de *Lo Gayté del Llobregat*, referint-se al «nostre antic, melodiós y abundant idioma», que «desgraciadament se perd de dia en dia». No parlem d'Antoni de Capmany, que ja l'havia enterrat tres quarts de segle abans: «idioma antiguo y provincial, muerto hoy para la república de las letras». I la veritat és que, malgrat els prims fils que asseguraven la seva continuïtat, la llengua catalana escrita —fins i tot en el conreu literari, llevat d'un cert teatre i una certa poesia, populars o vulgars— es mantenia més en el camp privat que no pas en el públic i més com a realitat subsistent per inèrcia que no pas com a vehicle d'un projecte cultural col·lectiu.

A partir de la Guerra del Francès, finida el 1814, les iniciatives individuals a favor d'una català llengua de cultura comencen a tenir acolliment en el context social: la societat catalana canvia i va adquirint la capacitat de desenvolupar un projecte en aquest sentit. La *Gramàtica y apologia de la llengua cathalana*, de Josep Pau Ballot, escrita justament durant

aquella guerra, acabava amb una afirmació de Pujades —sense citar-lo— que ha esdevingut famosa: «Pus parla en català, Dèu lin don gloria». És en certa manera un recurs retòric d'esquela. No pas perquè fos partidari d'enterrar la nostra llengua, ans, al contrari: a diferència d'altres gramàtics i lexicògrafs setcentistes i fins vuitcentistes, que declaren llur intenció d'emprar l'estudi del català per a aprendre les altres llengües, especialment les dels dominadors, Ballot «preten exaltar la llengua catalana y elevarla al mes alt grau de perfecció». La seva obra té una certa repercussió, malgrat que, a la darrereria de l'Antic Règim, com ha escrit prou clarament Manuel Jorba en el seu estudi sobre la fi d'aquest període, «la llengua castellana és potenciada com a única llengua usual de cultura».

Per això, si bé no és nou que Aribau, en l'oda titulada *La pàtria*, doni a la llengua pròpia la prioritat en el sentiment, ho és, i molt, que acabi amb aquella afirmació de fe en el futur de la llengua preterida:

é passia per ta veu son nom é sa memoria
als propis, als estranys, á la posteritat.

Tant se val què o qui hagi de passar-hi: per damunt de totes les seves activitats professionals i intel·lectuals i tota la seva producció en castellà, un moment de lucidesa —o d'extrema sensibilitat— l'ha fet passar a la posteritat. Allò que importa no és si era conscient de la transcendència del que deia, sinó el fet que ho digués. I el fet que la societat contemporània seva, malgrat estar sotmesa a una repressió severíssima, prengués aquest embrió de programa i el convertís en un programa de veritat, és a dir, en un programa d'acció, en un programa públic. Joaquim Rubió i Ors fou qui el presentà en forma detallada i explícita. No és que no hi hagués hagut temptatives individuals anteriors. Antoni Francesc de Tudó, el 8 de febrer de 1792, en el seu discurs a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona *Sobre la lengua catalana*, publicat per Antoni Comas, havia parlat de «la verdadera obligación... en vindicar el honor tan ultrajado de nuestro idioma» a fi de crear l'estímul «para que, como descendientes de aquellos héroes que honraron la antigua Roma tomemos en el particular el mismo interés que ellos nos acreditaron en sus proezas a fin de que, con igual esmero, vuelva a florecer nuestra literatura catalana, ..., a que nos estrecha más esta obligación cuando nuestras fábricas y manufacturas se encumbran a la mayor altura». Tudó, com tants d'altres, no se sortí de la iniciativa individual, però havia apuntat cap a un fet transcendental: la transformació de la nostra societat. En els quatre decennis que s'escolen entre el discurs de Tudó i *La pàtria* d'Aribau és la societat que ha canviat. Les trobes d'Aribau, publicades al *Vapor*, no ho oblidem, passen de mà en mà, són llegides i comentades amb entusiasme: la societat catalana ha trobat algú que deia —conscientment o inconscientment, tant se val— allò que la gent volia que fos dit. Per a mi la característica fonamental de la Renaixença és que la llengua catalana passa del seu estadi de llengua privada al de llengua pública.

Rubió i Ors en serà un primer apòstol i li fixarà un programa en el pròleg a l'edició de *Lo Gayté del Llobregat*:

Catalunya —escriurà— pot aspirar encara a la independència, no a la política, puix pesa molt poch en comparació de las demes nacions, las quals poden posar en lo plat de la balansa á mes de lo volumen de sa historia, exércits de molts mils homens y esquadras de cents navios; pero sí a la literaria, fins á la qual no se estent ni se pot estendre la política del equilibri.

Canviant *literatura* per *cultura* aquest ha estat el projecte portat a terme durant un segle i mig, amb la llengua com a eix vertebrador i com a fil de la continuïtat del projecte col·lectiu, que esdevindrà un projecte nacional. Si a la primera edició del *Gayté*, l'any 1841, Rubió ha de dir que «sol emprengué son camí y sol ha arribat al fi de son viatge», a la segona, disset anys després, ja pot exclamar: «¡Quant lluny estava en aquella ocasió —és a dir el 1841— de creure que tan prompte —...— se havia de veure rodejat de tants com se disposaven á auxiliarlo; que tant prompte se havian de agrupar tants joves y valerosos poetas...» El panorama havia canviat. L'establiment dels Jocs Florals de Barcelona, l'any 1859, era la consagració de l'ús públic —i exclusiu— de la llengua catalana, bé que ho fos d'una manera parcial, en un àmbit limitat com era el de la Gaia Festa. No deixa de cridar l'atenció que l'exclusivitat del català als Jocs fos conseqüència d'una decisió —i tan transcendental!— del tebi Milà i Fontanals, esdevingut el mestre de la gent de la seva edat —Piferrer, Rubió i Ors— i dels més joves i entusiastes —Antoni de Bofarull, Víctor Balaguer, Marià Aguiló. «Els homes de la Renaixença veien la llengua com la veu de la Pàtria», ha escrit Jordi Rubió amb justesa. És la identificació de grup feta a través de la llengua. Dos d'aquests homes van tenir, però, un paper fonamental a trobar-ne el to: Milà i Fontanals i Marià Aguiló.

Pompeu Fabra, en el seu discurs presidencial als Jocs Florals de Mataró de l'any 1918, digué amb encert, referint-se als iniciadors de la Renaixença, que «és segur que cap d'ells no tenia una idea exacta de la magnitud de la tasca a realitzar», tot i que «comprengueren que la llengua escrita havia d'ésser objecte d'un treball de depuració i d'enriquiment». I tant que no!

Ni de la magnitud quant al volum de feina, ni dels problemes conceptuals quant a la funció de la llengua catalana dins la nostra societat, ni de les dificultats que una llengua de cultura té per a imposar-se a tots els nivells i en tot un domini lingüístic sense disposar de poder polític —més encara, tenint el poder polític, i el dels intel·lectuals al servei d'aquest, obertament o encobertament en contra. Encara avui, seixanta-cinc anys després que Fabra pronunciés aquells mots, una gran part del poble català no ha pogut accedir a tots els progressos assolits en la coneixença i la codificació de la seva llengua. I potser més ha valgut que aquells iniciadors no ho sabessin, tot això. Tres fets —la deturpació produïda per la influència d'una altra llengua, la unitat del domini lingüístic, la concepció del català com a llengua

nacional única i independent, amb diversos nivells o registres—, interferint-se i influïent-se mútuament, són encara avui al moll dels problemes de la llengua catalana com a llengua de cultura moderna. Calia anar, sense mitjans, polítics, d'una situació de diglòssia clàssica a una de normalització lingüística passant per una codificació. En realitat, els nostres renaixentistes, que, per sort d'ells, no coneixen cap d'aquests conceptes, se'n van sortir com van poder, és a dir amb «dificultats i bregues», usant els mots de Milà i Fontanals.

Els iniciadors de la Renaixença no coneixien la magnitud de la tasca que tenien davant perquè no tenien ben clar on anaven, o si voleu, on acabarien anant. El que tenia clar l'un no coincidia exactament amb el que tenia clar el seu veí. Tanmateix, allò que sí que sabien, perquè totes les altres llengües de cultura europees ho havien dut a terme, és que calia una certa codificació. El primer pas era l'ortografia i, ja de bell antuvi, els Jocs Florals es plantejaren aquesta necessitat, tenint en compte que ni la gramàtica de Ballot (1813-1815), ni la d'Estorch i Siqués (1857), ni el diccionari d'Esteve, Belvitges i Juglà (1803-1805), ni l'anomenat quintilingüe publicat per Miquel Anton Martí, Lluís Bordas i Joan Cortada sota el pseudònim d'Una Societat de Catalans (1839) ni l'importantíssim del valencià Pere Labèrnia (1839, 1840), ni menys encara d'altres obres menors, no havien resolt el problema ortogràfic. Tots sabem que no reeixiren en l'empresa i que la unificació tan sols es produí a partir de les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans de l'any 1913, reestructurades en l'*Exposició* que precedeix el *Diccionari ortogràfic* de l'Institut del 1917, redactat sota la direcció de Pompeu Fabra. Milà i Aguiló, amb llur mestratge, «obriren i aplanaren la via bona i àrdua» i «a ells devem eterna gratitud», segons paraules de Fabra en el discurs presidencial llegit als Jocs Florals de Lleida l'any 1915. Milà havia escrit, plantejant un dels problemes bàsics: «Quant es tracta de formar una ortografia nova en tot ó part, que no sia purament fonètica, mes que mes *si no's te una sola mena de parlar que servesca de patró* (el subratllar és seu), per força s'hi ha de ficar quelcom de convencional que no's pot mirar com article de fe.»

El comentari i el subratllat valien per a l'ortografia, però també per a la llengua codificada en general. Milà sabia molt bé que totes les llengües europees de cultura havien bastit llur codificació a partir d'un dialecte, que havia estat imposat per coacció política damunt els altres: l'espanyol, el francès, l'italià, l'anglès, l'alemany, el rus. I sabia així mateix que aquest mecanisme no era aplicable al català sense trencar-ne la unitat. El camí de la unitat passava pel recurs a la llengua antiga i a la poesia popular i per la síntesi dialectal. Era un camí nou, no fressat, que passava per entremig de l'Escilla de l'arcaisme i la Caribdis de la disgregació: el camí de la síntesi.

El català també tenia, però, uns avantatges remarcables: una tradició constant de llengua escrita a tot el domini, que no sempre era vàlida però ho era en un tant per cent estimable de casos; una escassa diferenciació dialectal, comparada amb la de la majoria de les altres llengües de cultura, amb l'agreguant, però, de la poca intercomunicació de les masses parlants de les diverses regions; el fet que sovint determinats trets lingüístics de la llengua anti-

ga, que podien ésser considerats més genuïns, es trobaven vivents en algun dialecte; el prestigi de la poesia popular, que tant Milà com Aguiló s'havien dedicat a recollir i que actuava com un mecanisme de compensació modernitzador davant la necessitat de recórrer als clàssics medievals en la tasca anomenada de depuració.

El resultat ha estat conseqüència d'un llarg procés: si prenem les *Normes ortogràfiques* de l'Institut del 1913 com el final d'una etapa, s'han escolat vuitanta anys des de *La pàtria* d'Aribau, un segle sencer des de la *Gramàtica* de Ballot. Ara, avui, el funcionament del mecanisme de síntesi ha estat assolit. Per a la grafia, a partir d'una base etimològica —fet general de les llengües romàniques—, s'han imposat els dialectes que diferencien, és a dir els que no neutralitzen en determinades posicions o que no han reduït el nombre de sons. És a dir que gairebé mai no ha predominat el dialecte de Barcelona. Així, el vocalisme àton és representat per grafemes que corresponen en general al català occidental, especialment al valencià, pel que fa referència a *a/e*, *o/u*, en aquest darrer cas coincidint amb la majoria de parlars insulars; els sons labiodental i bilabial [v] [b] ho són d'acord amb la pronúncia insular, del valencià no apitxat i d'algunes zones del sud del Principat; els sons alveolars i palatals sonors i sords [ʃ], [ʃ̂], [ʒ], [ʒ̂], [s], [ŝ], [z], [ẑ], en casos com *tsar*, *esquitxar*, *setze*, *platja*, *caçal/pressa*, *caixa/xoc*, *zona/casa*, *joc/engegar*, tenen una representació corresponent als dialectes no apitxats, amb preferència per la pronúncia fricativa quan aquesta concorre amb l'africada. Tret del cas dels accents damunt la *e* i la *o*, l'ortografia catalana no dona quasi mai prioritat al dialecte central, la qual cosa fa que sigui més difícil d'aprendre, per exemple, per a un barceloní que no pas per a un valencià —sobretot si és de la zona no apitxada. Quan hi ha hagut divergència entre l'etimologia i la pronúncia moderna dels dialectes que diferencien han guanyat aquests darrers. La batalla històrica tan dura entre plurals en *-as* i plurals en *-es*, i d'una manera general, entre *a* i *e* davant *-s*, *-m*, *-u*, *-n*, en casos com *dies*, *pensaves*, *pensàvem*, *pensàveu*, *pensaven*, ha acabat amb el triomf de la *e* que preconitzava Marià Aguiló. L'enverinament de la polèmica havia estat gran. El gran intel·lectual mallorquí —que, dit sigui de passada, l'estiu del 1883, quan Fabra es va plantejar el canvi de llengua en la famosa lletra als seus nebots, ja feia almenys catorze anys que escrivia en català al seu cosí Tomàs Forteza—, no defensava una solució insular. Per aquesta raó, adreçant-se a aquest darrer en lletra datada el 15 de maig de 1874, afirmava: «Hi ha una gran eferescència dels de les *ans* contra les *ens*. Demà se reuneixen a so de trompetes los que volen protestar quantrel mallorquinisme, y sobre tot mes o manco encubertament contra'n Mariano Aguiló».

Al capdavant, però, fou aquest darrer qui triomfà en tota regla, i així, li ho reconeixia l'Institut d'Estudis Catalans en el *Pròleg* al *Diccionari ortogràfic*, peça fonamental en l'aplicació de les *Normes*:

En aquestes qüestions —és a dir *a/e*, *b/v*— predominà el criteri que un dia sostingué n'Aguiló, segons el qual, per damunt qualsevol consideració de caràcter etimològic i per damunt les habi-

tuds concrets en l'època de la decadència i sota la influència de l'ortografia castellana, hom havia d'atenir-se a les grafies medievals i a la pronúncia d'aquells dialectes que conserven l'antiga distinció.

Avui l'apassionament de les lluites ortogràfiques s'ha esvaït del tot i per aquesta raó ara alguns no donen importància a l'ortografia. En té, i molta, per a una llengua de cultura: n'hi ha prou amb parar esment en les llengües que, com l'occità o el sard, no han resolt encara aquest problema. En la seva època les *Normes* de l'Institut del 1913, que la gent atribuïa exclusivament i erròniament a Pompeu Fabra, aixecaren una gran polseguera en certs sectors molt conservadors. Encara vint anys després, quan el gramàtic fou nomenat president dels Jocs Florals de Barcelona, darrer reducte significatiu de l'antinormisme, hi hagué reaccions com la d'E. Soler de les Cases, fill de Frederic Soler, que al peu dels versos

Llengua idolatrada
de la meua vida,
greument ultratjada,
vilment perseguida,
jo vull exalsarte,
jo en tu parl a Déu.
Qui podrà arrancarte
d'aquest poble teu?

hi afegí —com ha fet conèixer Josep Miracle—, amb mà, signatura i rúbrica: «Lo vil d'En Pompeu Fabra».

El projecte ja no es limitava aleshores a la unificació gràfica. L'any 1918 apareixien el *Diccionari ortogràfic* i la *Gramàtica catalana* de l'Institut, dels quals Fabra havia estat director i autor, respectivament. El primer duia uns moderníssims models de flexió nominal i, sobretot, verbal, i entre totes dues obres es produïa un avenç molt important en la codificació no solament ortogràfica sinó també morfològica i lexicogràfica. La funció de l'Institut d'Estudis Catalans com a acadèmia de la llengua —cal no oblidar que *també* té i ha tingut des del seu origen la de centre promotor de la recerca en tots els àmbits— emparava institucionalment la tasca de Pompeu Fabra, la personalitat més significativa de la seva Secció Filològica. Alhora Fabra conferia a l'Institut no solament el seu prestigi personal sinó també la seva gran prudència: el «gran seny» que preconitzava el Mestre. El pròleg del *Diccionari ortogràfic* és un exemple clar de la simbiosi Fabra/Institut, com ho és —ja ho hem dit— del gran deute que la normativa catalana tenia, i té, amb Milà i Fontanals i, sobretot, amb Marià Aguiló i amb tota la tradició lingüística menorquina i mallorquina.

Entre Aguiló i l'Institut, és just de dir-ho, hi havia hagut el modernisme i, sobretot, l'acció d'un grup format per Jaume Massó i Torrents, Joaquim Casas i Carbó i Pompeu Fabra,

que des de la revista i l'editorial que duïen el nom significatiu de *L'Avenç*, a partir del 1881, havia portat a terme una tasca important, no solament des del punt de vista estrictament lingüístic sinó també en la formació del concepte del català com a llengua nacional. Dins l'anomenada Campanya Lingüística de *L'Avenç* de l'any 1891, Casas, després d'afirmar que «el català literari serà aquell que millor respongui a la necessitat de produir obra literària y a servir de vehícul a todas las ideas de progrés y de regeneració de la pàtria nostra», es demana quines condicions ha de tenir la nostra llengua i entre elles hi ha: ser tan catalana com fos possible; poder servir per al major nombre de catalans; servir per a totes les manifestacions intel·lectuals escrites de la nacionalitat; acostar-se tot el possible a la llengua parlada; seguir les bones tradicions de l'antiga llengua escrita compatibles amb la manera de ser moderna de la llengua; tenir un sistema fonètic, morfològic i ortogràfic que en faciliti el coneixement.

Tanmateix, no totes les idees de *L'Avenç*, fonamentalment fabrianes, foren mantingudes pel mateix Fabra i adoptades per l'Institut. Allò que preocupava el Mestre, i l'Institut després, era que d'ortografia només n'hi hagués una, mentre no fos incompatible amb cap pronúncia dialectal important. A l'assoliment d'aquesta unitat, sense la qual l'ensenyament de la llengua «no es podia implantar a les escoles», com afirmava el 1915 en ocasió dels Jocs Florals de Lleida, calia sacrificar el punt de vista personal. Ell sabé sacrificar-lo quan calgué: és sabut, per exemple, que Fabra hauria suprimit la *h* de l'ortografia catalana.

Si en el camp ortogràfic la síntesi original que significa el català modern com a llengua de cultura, malgrat les «dificultats i bregues», era perfectament factible amb un criteri totalment unitari, en el camp de la morfologia la síntesi tenia alguns esculls, sobretot en les formes pronominals i en alguns morfemes verbals. Ací Fabra, i amb ell la normativa, ha optat per la integració: *cant/cantol/cante*, *pensem/pensam*, *penses/pensas*, per posar uns exemples que el mateix Mestre cità a *De la depuració de la llengua literària*, són totes formes incloses en el codi. En aquest punt voldríem citar textualment el gran gramàtic: «Sortosament, però, el català és un idioma prou homogeni perquè l'acceptació de les diferents formes dialectals no comprometi d'una manera greu la unitat de la llengua escrita.»

En el cas dels pronoms personals, en canvi, i sobretot dels febles i llurs combinacions, hom no ha admès la simplificació barcelonina —clarament bandejada— sinó que, al costat de la pluralitat formal que comprèn les formes reforçades nascudes per un mecanisme típic del català, han estat adoptades les combinacions d'altres dialectes, més riques i que permeten una més gran expressivitat, la pronominalització essent un dels fenòmens morfosintàctics més complexos i al mateix temps més eficaços de la nostra llengua.

En la sintaxi i en el lèxic és on l'esforç de depuració ha tingut més exigències a causa de «l'acció pertorbadora de la influència espanyola» —són mots de Fabra— i de la francesa —són mots nostres. Tan forta ha estat la pertorbació que ell mateix ha pogut escriure: «per molt enllà que portem la nostra obra de depuració, no podem mai esborrar completament

l'empremta de l'espanyol en la nostra llengua. Diguem, però, que això no cal, ja que no hi ha cap llengua de cultura exempta d'estrangerismes.»

En el terreny sintàctic, la tasca depuradora ha estat i és predominantment determinada per una coneixença cada cop més aprofundida de la nostra llengua antiga i dels parlars menys contaminats. En aquest aspecte el català també se separa dels criteris de codificació d'un registre formal característics de la major part de llengües de cultura. En efecte, des de l'inici de la Renaixença la llengua dels pagesos ha tingut al nostre país, a l'època moderna, un prestigi extraordinari davant la desprestigiada llengua ciutadana —especialment de la ciutat de Barcelona—, i ha estat, al costat de la dels clàssics medievals, una font essencial en el procés de depuració sintàctica i lèxica. En això se separa no solament de llengües com el francès o l'italià, sinó també dels propis intents medievals de codificació. El mateix títol d'un dels més coneguts és il·lustratiu: les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, publicades per Badia i Margarit, que a fi del segle XV elaboraren Bernat Fenollar, Pere Miquel Carbonell i Jeroni Pau, fetes prenent com a base l'eix ciutadà València-Barcelona. Tan clara és la divergència que un bon nombre de mots rebutjats com a pagesívols per aquelles *Regles* medievals han estat en canvi acceptats i fins recomanats per la normativa moderna: *servei* contra *servici*, *combregar* contra *comunicar*, *(a)clucar els ulls* contra *tancar els ulls*, etc.

A part la tasca depuradora, tant en la sintaxi com en el lèxic, però sobretot en aquest darrer, el criteri de síntesi dialectal que segueix la normativa catalana és un fet diferencial i remarcable. El caràcter integrador del mecanisme és un element essencial en la preservació de la unitat i no pot deixar d'ésser tingut en compte en el procés contemporani d'estandarització que els mitjans de comunicació de massa exigeixen. El diccionari normatiu ha incorporat ja i tendirà encara a incorporar, alternatives lèxiques múltiples, com *userda/alfals*, *blat de morol/panís/dacsa*, *arribar/aplegar*, *minyó/noi/xic/xicot/al-lot*, *enguany/aquest any*, *cercar/buscar*, *figaflor/bacora*, etc. Fins i tot dialectalismes com l'alguerès *llumí* han substituït amb èxit castellanismes com *misto* i *cerilla*.

És clar que aquesta receptivitat de la llengua formal, tant en el sentit de la integració dialectal com en el de la incorporació d'arcaïsmes comporta el perill del distanciament entre la llengua col·loquial i la llengua formal, entre llengua parlada i llengua escrita. Però sembla desaconsellable d'obtenir-ne l'acostament al preu de la integració unitària. És una constant des del segle passat entre els gramàtics més ponderats, tot aconsellant el recurs a l'arcaisme per a substituir un mot o un gir aliè introduït en la llengua parlada o escrita, de censurar l'abús d'aquesta pràctica. Sembla, però, al seu torn abusiu, com alguns fan, de condemnar l'ús de mots com *enguany* o *cercar*, no solament ben vius en una part del domini, sinó més genuïns, només per tal d'acostar-se a la perífrasi *aquest any* o al castellanisme *buscar* (admès), tan sols perquè són les formes habituals al parlar de la ciutat de Barcelona.

A un darrer aspecte voldria al·ludir. El procés de normalització lingüística inherent a la concepció del català com a llengua de cultura *nacional* comporta una atenció especial a tots

els diversos registres o nivells de llengua. *Tots* els aspectes de la vida d'un poble han d'ésser objecte d'atenció, no solament el registre formal, és a dir el de la llengua emprada en un acte acadèmic com el d'avui. De llengua literària, com deia Riba fa quaranta-cinc anys en aquesta mateixa sala, en el discurs inaugural *Els poetes i la llengua comuna*, «cada autor, cada grup en rigor se n'ha creat i se'n crearà una, o més d'una, en la mesura i segons les necessitats del seu geni». Fins i tot els autors d'un cert tipus de literatura han de crear-se-la i no poden fer que els altres resolguin llurs problemes. Trobo un xic arriscada, en tots sentits, una frase com aquesta, apareguda com a subtítol en un diari barceloní el dia 8 del corrent: «La rigidez del Institut d'Estudis Catalans no sirve para el rock». Em permetria de recordar als autors de rock que presumiblement no va consultar ningú —certament no l'Institut— l'autor d'aquella cançó, que s'ha fet tan popular i acaba amb un adjectiu tan expressiu i adequat al gènere: «quan se'n va al llit, / camiseta curta / i el cul eixerit». Bé que no correspon al nivell de llengua d'aquest acte, cito l'exemple perquè em sembla digne d'estudi. Com ho és la creació d'un llenguatge modern per a l'esport —especialment el futbol— que em sembla una mostra excel·lent de formació d'un codi particular, en aquells casos en què hom ha parat esment en la llengua.

Tornant a la seriositat de l'acte acadèmic, voldria acabar mencionant que, al meu entendre, al costat de les tasques lexicogràfiques i gramaticals, hi ha dos reptes que el català com a llengua de cultura té en aquest moment i que afecten la seva creativitat. D'una banda, l'elaboració sistemàtica i indefinida d'una terminologia científica, conseqüència de la revolució científica i tecnològica, la qual terminologia és aplicable a un registre formal de llengua. De l'altra, la sedimentació d'un estàndard flexible exigít pels mitjans de comunicació de massa contemporanis, que demana coneixement de la llengua en profunditat i en extensió territorial, consciència dels criteris participatius de síntesi i de depuració que han presidit la codificació moderna de la llengua catalana i equilibri cautelós davant les innovacions per tal que aquestes comportin un enriquiment i no una artificiositat. Els exemples vàlids d'altres llengües de cultura han de ser molt útils: penso molt especialment en l'italià.

L'actuació acadèmica de l'Institut d'Estudis Catalans no en pot restar al marge, però la tasca és de tota la societat dels Països Catalans dins la continuïtat en l'esforç secular de crear-se una cultura independent. Cal que sigui feta amb la valentia que el moment crucial del nostre país demana, però també sense intransigència ni dogmatisme; més encara, amb la fabriana humilitat de saber que, com el mateix Fabra deia, «tots ens hem de resignar a veure'ns sobrepujats pels qui ens vindran darrera».